

Harran İlahiyat Dergisi | Harran İlahiyat Journal

Sayı/Issue: 55, Haziran/June 2026, 261-283
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/hij/issue/105572>

ISSN 2791-6812

Borcun Geciktirilmesine Karşılık Uygulanan Mali Cezanın Fikhi Açıdan Değerlendirilmesi

The Sharia Assessment of Financial Penalties Applied for Late Payment of Debts

Yazar Bilgisi Author Information

Tamer ZOUROB

Dr., İstanbul Üniversitesi, İslam İktisadı ve Finansı, İstanbul, Türkiye
Dr., İstanbul University, Islamic Economics and Finance, İstanbul, Türkiye
tamerzourob.2017@gmail.com, www.orcid.org/0000-0003-2315-7492

Makale Bilgisi Article Information

Makale Türü Article Type	Araştırma Makalesi Research Article
Yayın Etiği Publishing Ethics	Bu makale, iThenticate yazılımı ile taranmış ve intihal tespit edilmemiştir. Makale, çift taraflı kör hakemlik yöntemiyle en az iki hakem tarafından incelenmiştir. This article has been scanned by iThenticate software and no plagiarism detected. It has been examined by at least two referees using double sided blind refereeing method.
Finansman Funding	Yazar, bu çalışma için herhangi bir dış fon almadığını beyan eder. Author declares that he get no any external funding for this study.
Çıkar Çatışması Conflict of Interest	Yazar bu çalışmayla ilintili herhangi bir çıkar çatışması bulunmadığını beyan eder. Author declares that there is no any conflict of interest related to this study.
DOI	https://doi.org/10.30623/hij.1854648
Geliş Tarihi / Received	Kabul Tarihi / Accepted
2 Ocak/January 2026	20 Mayıs/May 2026

Öz

Her sözleşme, taraflar arasındaki yükümlülüklerin teminat altına alındığı güvene dayalı bir ilişki zemininin oluşmasını sağlar. Bu sebeple, sözleşmeden doğan yükümlülüklerin yerine getirilmesi, sadece ilgili taraflar arasındaki borç ilişkisini düzenlemez, aynı zamanda kişiler arasındaki güven duygusunu pekiştirir ve ticari hayatta istikrarı sağlar. Bir borçlunun, gücü yetmesine rağmen sözleşme yükümlülüklerini vadesinde yerine getirmemesi, alacaklının hem yaşamında hem de ticari faaliyetlerinde maddi ve manevi açıdan zarara maruz kalmasına yol açabilen hukuki bir sorundur. Yaşanan mağduriyetlerin giderilebilmesi için bu soruna çözüm getirilmesi son derece önemlidir. Klasik fıkha bakıldığında, sözleşme yükümlülüklerini ihlal eden borçlulara mali ceza yerine hapis, dayak gibi bedensel ve özgürlüğü kısıtlayan ve mali niteliği olmayan birtakım cezaların uygulandığı görülür. Ancak sözleşme yükümlülüklerini ihlal eden kişilere uygulanan mali niteliği olmayan cezalar, alacaklının zararını gidermekten ziyade, borçlunun gelecekte bu davranışı tekrar etmesine engel olmayı amaçlamaktadır. Bu sebeple, alacaklının doğrudan zararını gidermeyen mali niteliği olmayan cezalar, yaşanan mağduriyetleri gidermeye yönelik bir çözüm önerisi getirmemektedir. Dolayısıyla yaşanan sözleşme ihlali sorunlarına taraflar arasında adaleti sağlayacak şekilde bir çözümün bulunması önem taşır. Değişen ekonomik ve sosyal şartları göz önünde bulunduran ve sözleşme ihlalleri sebebiyle yaşanan mağduriyetlere çözüm bulmaya çalışan günümüz İslam hukuku araştırmacıları, sözleşme ihlallerinin önüne geçebilmek için borcunu vadesinde ve tam bir şekilde yerine getirmeyen kişilere yönelik bir takım mali cezalar ön görmüştür. Ancak bu çözüm önerisi, fukahâ arasında mali ceza uygulamasının câizliğine dair tartışmaları başlatmıştır. Tartışmaların odağında, mali cezanın Allah'ın haram kıldığı bir eylem olan ribâ kapsamına girip girmediğine ve dolayısıyla böyle bir uygulamanın İslami açıdan meşruiyet zeminine dair görüş ayrılıkları yer alır. Bu çalışmada, kasıtlı olarak borcun vadesinde yerine getirilmemesi sebebiyle ortaya çıkan zararların giderilme süreçleri ve böyle bir suç işleyen borçluya uygulanması ön görülen mali cezalar incelenecektir. Araştırmanın temel amacı, sözleşme yükümlülüklerini ihlal eden kişilere yönelik öngörülen mali cezalara dair görüşleri fıkhnın genel prensipleri çerçevesinde incelemektir. Bu doğrultuda, ihlalden kaynaklı mağduriyetleri gideren ve taraflar arasında adaleti sağlayan mali bir ceza uygulamasının sınırlarını belirleyerek somut bir çözüm önerisi sunmak hedeflenmektedir. Elde edilen bulgular, mali ceza uygulamasının câizliği konusunda fukahâ arasında görüş farklılığının bulunduğunu ortaya koymaktadır. Fukahânın bir kısmı, ribâ endişesi sebebiyle mali ceza uygulamasını câiz görmezken bazı fukahâ ise, alacaklının maruz kaldığı maddi ve manevi zararları dikkate alarak tazminat ve caydırıcılık amaçlı mali ceza uygulamasının câiz olduğunu söylemiştir. Mali ceza uygulamasının câiz olduğu yönünde görüş bildiren fukahâ arasında da bu cezanın hukuki niteliği, hangi tür sözleşmelerde talep edilebileceği ve tahsil edilen bedelin nerelerde kullanılmasının gerektiği konusunda farklı yaklaşımlar

bulunmaktadır. Çalışmanın sonucunda, sözleşme sorumluluklarını ihlal ederek suç işleyen kişilere ceza olarak; borçlunun, borç miktarına denk bir malını alacaklıya teslim etmesi ve alacaklının da bu malı, ödemenin yapılmadığı süre kadar elinde tutması, süre dolunca da alınan malı borçluya geri vermesi şeklinde bir yöntemin uygulanması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu çözüm yönteminin taraflar arasında adaleti tesis etme noktasında en isabetli seçenek olduğu düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, Mali Ceza, Sözleşme, Borç, Cezâî Şart.

Abstract

Each contract establishes a relationship based on trust, securing the obligations between the parties. Therefore, the fulfilment of obligations arising from the contract not only regulates the debt relationship between the parties but also strengthens the sense of trust between individuals. A debtor's failure to fulfil their contractual obligations on time, despite having the means to do so, is a legal problem that can cause material and moral damage to the creditor, both in their personal life and in their commercial activities. It is important to find a solution to this problem in order to remedy the damage suffered. Looking at classical Islamic jurisprudence, it is seen that debtors who breach their contractual obligations are subject to physical and liberty-restricting penalties such as imprisonment and corporal punishment, rather than financial penalties. However, the non-financial penalties imposed on those who breach their contractual obligations aim to prevent the debtor from repeating this behaviour in the future, rather than compensating the creditor for their loss. For this reason, penalties that are not financial in nature and do not directly compensate the creditor for their loss do not offer a solution to remedy the harm suffered. Therefore, it is important to find a solution to contractual breach issues that ensures justice between the parties. Taking into account the changing economic conditions and seeking solutions to the grievances caused by breaches of contract, contemporary jurists have envisaged financial penalties for those who fail to fulfil their debts on time in order to prevent breaches of contract. However, this proposed solution has sparked debates among jurists regarding the permissibility of imposing financial penalties. At the centre of the debate are differing views on whether financial penalties fall within the scope of *riba*, an act deemed unlawful by Allah. This study will examine the processes for compensating for damages arising from the deliberate failure to fulfil debts on time and the financial penalties envisaged for offenders. The primary aim of this study is to examine views on the financial penalties prescribed for those who breach contractual obligations within the framework of the general principles of Islamic jurisprudence. In this regard, the objective is to propose a concrete solution by defining the limits of a financial penalty system that remedies the harm caused by such breaches and ensures justice between the parties. The findings reveal that there is a difference of opinion among jurists regarding the permissibility of financial penalties. While some jurists do not consider

financial penalties permissible due to concerns about usury, some jurists have stated that financial penalties for the purposes of compensation and deterrence are permissible, taking into account the material and moral damages suffered by the creditor. Among the jurists who express the view that the imposition of a financial penalty is permissible, there are differing approaches regarding the legal nature of this penalty, the types of contracts in which it may be demanded, and where the collected amount should be used. The study concluded that, as a penalty for individuals who commit offences by breaching their contractual obligations, a method should be applied whereby the debtor hands over to the creditor property equivalent in value to the amount of the debt, and the creditor retains this property for as long as the payment remains outstanding, returning it to the debtor once the period has elapsed. It is considered that this solution is the most appropriate option for establishing fairness between the parties.

Keywords: Islamic law, Financial Penalty, Contract, Debt, Penal Clause.

Giriş

İnsanlar günlük hayatlarını idame ettirmek ve gereksinimlerini karşılamak amacıyla çeşitli sözleşmeler yaparlar. Bu sayede ihtiyaç duyulan mal ve hizmetlere ulaşılır. Ancak bazen onlar güçlerinin yetmemesi ya da kişisel çıkarlar sebebiyle sözleşmelerden doğan yükümlülüklerini vadesinde ve tam olarak yerine getirmeyebilirler. Sözleşme yükümlülüklerinin kasıtlı olarak ihlal edilmesi toplumda güven duygusunun zedelenmesine sebep olur. Ayrıca bu durum, alacaklının maddi olarak zarara uğramasına yol açabilir. Örneğin, alacaklı vadesinde kendisine teslim edilmeyen malı sebebiyle başka birine olan borcunu ödeyemediği için sıkıntı çekebilir ya da teslim alacağı malla yapmayı planladığı ticareti yapamaması sebebiyle elde edilme ihtimali bulunan kârdan mahrum kalabilir. Sözleşme şartlarının ihlal edilmesine engel olmak isteyen fukahâ, borcunu kasıtlı olarak vadesinde ve tam olarak ödemeyen kişiler için mali ceza yerine mülâzeme, dövme, hapis gibi mali olmayan çeşitli cezalar uygulanmıştır. Borçluya mali bir ceza uygulanması câiz görülmemiştir. Bunun ana sebebi, ribâyâ (faize) düşme endişesidir.¹

İlerleyen dönemlerde ise, klasik dönemde uygulanan mali niteliği olmayan cezaların sorunları çözmede yetersiz kaldığı görülmüş, bu nedenle borcunu vadesinde ödemeyen borçluya, mali bir ceza uygulanabileceği yönünde yeni görüşler ileri sürülmüştür. Meseleyi ele alan günümüz fukahâsı mali cezanın câizliğinin yanı sıra hangi amaçla ve ne şekilde uygulanacağı hususunda da farklı görüşler benimsemiştir. Günümüzde ise tüm sözleşmelere mali cezalar eklenmekte ve bu cezalar için yasal düzenlemeler oluşturulmaktadır. Bu sebeple hem sözleşme ihlalleri sebebiyle yaşanan mağduriyetleri giderebilen somut bir çözümün bulunması hem de öne sürülen çözümün fıkhi genel ilkelerine uygunluğunun tespit edilmesi önem taşır. Bu çalışmada, borcun geciktirilmesi sebebiyle uygulanan mali cezalara dair görüşler fıkhi genel ilkeleri çerçevesinde incelenecektir. Çalışmanın amacı, sözleşme yükümlülüklerini ihlali

¹ Hüseyin Esen, *İslâm Hukukunda Mâlî Cezalar* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, 1996), 39-41.

sebebiyle yaşanan mağduriyetleri giderebilecek, taraflar arasında adaleti sağlayabilecek ve fıkıhın genel prensiplerine uygun somut ve uygulanabilir bir çözüm önerisi sunmaktır. Bu makalede, öncelikle mali ceza kavramına daha sonra mali ceza uygulaması konusunda ileri sürülen görüşlere farklı başlıklar altında yer verilecektir.

1. Mali Ceza Kavramı

Mali ceza kavramı “mal ve ceza” kelimelerinin terkihiyle oluşturulmuştur. Mal, “insanı varlıklı yapan şey”², “insanın mülkiyetine geçirebildiği şey”³; ceza da, “bir şeyin bedeli”, “iyi veya kötü karşılık”⁴ anlamına gelir.

Fukahâ mali ceza kavramını ise “diyet, ğarâme, müsâdere ve itlâf gibi kişinin malına yönelik ceza”⁵, “kişinin malına taalluk eden veya hükümlünün zimmetindeki malın azalmaya sebep olan ceza”⁶ şeklinde tanımlanmışlardır.

2. Mali Cezanın Meşruiyetine Dair Görüşler

Borcunu vadesinde ve tam olarak yerine getirmeyen kimselere uygulanan mali cezanın meşruiyetine dair ileri sürülen görüşler aşağıdaki başlıklarda incelenecektir.

2.1. Mali Ceza Uygulamasının Meşru Olmadığı Görüşü

Ali el-Haff, Şefik Şehhâte, Abdullah b. Zeyd Âl-i Mahmud, Abdürrezzâk Ahmed Senhûrî gibi bazı fakihler, sözleşmelerde yer alan mali ceza şartını câiz görmemiştir.⁷ Bu görüşü benimseyenlerin gerekçeleri şöyledir:

- Sedd-i zerâi'nin esas alınmasının gerekliliği: Sözleşmelere mali ceza şartının eklenmesi taraflardan birisinin hak etmediği malı zimmetine geçirmesine yol açar. Bu da bâtil yolla zimmete mal geçirmek anlamına gelir. Bu durum taraflar arasında nizânın

² Ebû Abdîrrahmân el-Halîl b. Ahmed b. Amr b. Temîm el-Ferâhîdî, *Kitâbü'l-‘Ayn* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003), 4/173; Ebû'l-Abbâs Hatîbüddehşe Ahmed b. Muhammed b. Alî el-Hamevî el-Feyyûmî, *el-Mişbâhu'l-münîr fî ğarîbi's-Şerhi'l-kebîr li'r-Râfi'î* (Beyrut: el-Mektebetü Lübnan, 2010.), 224.

³ Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî İbn Manzûr, *Lisân'l-'Arab* (Beyrut: Dâru Sâdır, 1993), 11/635.

⁴ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 14/143.

⁵ İzzet Hasaneyn, *Nazariyyetü'l-amme li'l-cerime beyne's-şeria ve'l-kanûn* (Riyâd: Dâru'l-Ulum, 1984), 45.

⁶ Hüseyin Esen, *İslam Hukukunda Mâli Cezalar*, 5.

⁷ Muhammed Hafız Sabri, *el-Mukârenât ve'l-mukâbelât beyne ahkamî'l-murâfeât ve'l-muâmelât ve'l-hudûd fi şeri'l-yehud* (Mısır: Matbaatu'l Hindiyeye, 1902), 22-23; Mustafâ b. Ahmed b. Muhammed ez-Zerkâ, “Hel Yükbelu Şeran el-Hükümü ala'l-Medîni'l mumâtil bi't-Taviz”, *Mecelletu ebhâsi'l iktisâdi'l islâmî* 2/2 (1405), 97; Muhammed b Abdülaziz Sa'd el-Yemenî, *eş-Şartü'l-cezâi ve eseruhu fi'l-ukudî'l-muasıra : dirase fıkhiyye muasıra* (Riyad : Dâru Künûzi İşbilyâ, 2006), 228-229.

yaşanmasına da yol açabilir. Bu olumsuz sonuçların yaşanmaması için sedd-i zerâi' gereği sözleşmelere mali ceza şartı eklenmesi câiz değildir.⁸

- Şartın sözleşme esnasında belirlenmiş olması: Mali ceza şartı, sözleşmenin ihlalden önce sözleşmeye eklenmesi sebebiyle garar, cehâlet ve kumar gibi sözleşmenin sıhhatine engel olan unsurların ortaya çıkmasına yol açar. Bu da haramdır.⁹

- Muhtemel kârın tazmini: Tarafların sözleşme maddelerine mali ceza şartını eklemelerindeki temel amaç, taraflardan birisinin sözleşmede belirtilen yükümlülükleri yerine getirmemesi sebebiyle diğer tarafın uğrayacağı kâr kaybını telafi etmektir. Oysaki kâr kaybına maruz kalmak, olasılık içeren bir durumdur. Dolayısıyla bu tür bir olasılığın esas alınarak mali ceza talep edilmesi faizdir. Faiz de haramdır.¹⁰

- Adaletin sağlanmaması: *“Zarar vermek ve zarara karşılık zarar vermek yoktur.”*¹¹ hadisi gereği, tazmin edilen zararın bedeli zarar miktarına denk olmalıdır. Bu adaletin gereğidir. Bu sebeple, tazmin edilmesi istenen bedelin miktarı zarar meydana geldikten sonra belirlenmelidir. Sözleşmelere mali ceza şartını ilave etmek ise, zarar meydana gelmeden önce tazmin edilecek miktarı belirlemek anlamına gelir. Böyle bir durumda tazmin olarak alınan bedel zarardan daha az veya çok olabilir. Bu da taraflar arasında adaletsizliğe yol açar.¹²

Görüldüğü üzere yukarıdan zikredilen gerekçelerden hareket eden bazı fukahâ sözleşmelere mali ceza şartının eklenmesini câiz görmemiştir. Ancak sözleşmeyi ihlal eden kişilere mali bir ceza verilmemesi hem ihlallerin artmasına yol açar hem de maddi ve manevi açıdan zarara uğrayan tarafa haksızlık yapılmış olunur.

2.2. Mali Ceza Uygulamasının Meşru Olduğu Görüşü

Sözleşme yükümlülüklerini vadesinde yerine getirmeyen kişiler, sözleşmenin karşı tarafının maddi zarara uğramasına sebep olabilirler. Bu durumu göz önünde bulunduran bazı fukahâ, sözleşmeyi ihlal eden kişiden mali ceza alınabileceğine dair bir görüş ileri sürmüştür. Ancak, uygulanan mali cezanın hukuki niteliği, mali cezanın hangi tür sözleşmelerde talep edilebileceği ve alınan bedelin nerelerde kullanılabileceği konusunda görüş farklılığı bulunmaktadır. Aşağıdaki başlıklar bu hususlara dairdir.

2.2.1. Mali Cezanın Sadece Devlet Tarafından Uygulanabileceği Görüşü

Muhammed el-Yemenî'ye göre, devlete karşı yükümlülüklerini hiç yerine getirmeyen ya da vadesinde yerine getirmeyen kişilere uygulanan mali cezayla, kişilerin kendi aralarında yaptıkları sözleşmelerin ihlali sebebiyle uygulanan mali ceza nitelik bakımından birbirinden farklıdır. Yemenî'ye göre, devletin uyguladığı cezada amaç, sözleşmeyi ihlal eden kişilere bir yaptırım uygulamaktır. Bu sebeple devletin kendi

⁸ Yemenî, *eş-Şartü'l-cezâi*, 228.

⁹ Sabri, *el-Mukârenât ve'l-mukâbelât beyne ahkâmî'l-murâfeât ve'l-muâmelât ve'l-hudûd fi şer'i'l-yehud*, 22-23.

¹⁰ Zerkâ, “Hel Yükbelu Şeran el-Hükmü”, 169, 179.

¹¹ Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd b. Mâce, *es-Sünen*, thk. Adil Mürşid (Beyrut: Dâru'r Risâleti'l Alemiyye, 2009.), “Ahkâm”, 17.

¹² Yemenî, *eş-Şartü'l-cezâi*, 228-229.

sözleşmelerine eklediği mali ceza, cezâî bir nitelik taşır. Cezâî nitelik, sözleşmenin ihlali sebebiyle bir zarar ortaya çıkmasa bile, sadece ihlalin varlığı dolayısıyla mali bir bedel ödenmesini gerekli kılar. Bu sebeple devletin sözleşmelerine eklediği mali ceza şartı câizdir. Kişilerin kendi aralarında yaptıkları sözleşmelere eklenen mali ceza şartının amacı ise sözleşmenin ihlali sebebiyle ortaya çıkan zararın tazmin edilmesidir. Bu durumda alınan bedel tazminat niteliği taşır. Tazminat amacıyla alınan bedel de ancak zarar ortaya çıkınca talep edilmelidir. Oysaki kişilerin sözleşmelerine ekledikleri ve tazminat niteliği taşıyan mali ceza şartı, zarar ortaya çıkmasa bile mali bir bedel ödenmesini zorunlu kılar. Bu durumda alınan bedel câiz olmaz. Dolayısıyla sözleşmelere eklenen mali ceza şartı sadece devletin taraf olduğu sözleşmelerde söz konusu olur.¹³

Yemenî'nin öne sürdüğü bu görüşe bakıldığında, sadece devletin yaptığı sözleşmelerde yaşanan mağduriyetlere çözüm getirildiği ve cezâî nitelik taşıyan bu cezanın amacının suçluya bir yaptırım uygulamak olduğu, kişilerin kendi aralarında yaptıkları sözleşmelerde yaşanan mağduriyetlerin giderilmediği görülür. Oysaki, kişilerin yaptıkları sözleşmelere eklenen mali cezanın amacı da suçluya bir yaptırım uygulamaktır. Ayrıca, bu tür sözleşmelere çözüm önerisi getirilmemesi yaşanan sorunları görmezden gelmek anlamına gelir. Bu durumda Yemenî'nin öne sürdüğü görüşün isabetli olmadığını söyleyebiliriz.

2.2.2. İş ve Hizmet Sözleşmelerinde Mali Ceza Uygulaması

İş ve hizmet sözleşmelerinde, sözleşmenin yükümlülüklerini yerine getirmeyen kişilerden hangi durumlarda mali ceza talep edilebileceği meselesi konusunda fukahâ arasında farklı görüşler bulunur. Bu görüşler aşağıdaki başlıklarda incelenecektir.

2.2.2.1. İş ve Hizmet Sözleşmelerine Mali Ceza Şartının Eklenebileceği Görüşü

Günümüz İslam hukuku araştırmacılarının çoğu, iş ve hizmet sözleşmelerine, sorumluluklarını yerine getirmeyen taraf için mali ceza şartının eklenmesini câiz görmektedir.¹⁴ Böyle bir şartın câiz görülmesinin amacı, iş ve hizmet borcunu yerine getirmeyen ya da geciktiren kişinin, sözleşmenin karşı tarafına haksızlık yapmasına engel olmaktır. Bu sebeple, bir evi belli bir sürede boyaması için kendisiyle anlaşma yapılan bir işçi, bu işi yerine getirmese ya da vaktinde tamamlamazsa, kendisine mali bir ceza ödettirilebilir. Bu mali ceza, para olabileceği gibi, maddi değere sahip bir başka şey de olabilir.¹⁵

İş ve hizmet sözleşmelerine mali ceza şartının eklenmesinin câiz olduğu görüşü, İbn Sîrîn'den (ö.110/729) nakledilen şu rivâyete dayandırılır:¹⁶

¹³ Yemenî, *eş-Şartü'l-cezâî*, 335.

¹⁴ Üsâme Hamevî, *eş-Şartü'l-cezâî ve sultatü'l-kadi fi ta'dilihi: dirase mukarene fi'l-fıkhi'l-İslami ve'l-kanun* (Dimaşk: Darü'l-Hayr, 1997), 379; Şebihenâ Mâulayneyn Hamedâtî, "eş-Şartü'l-cezâî ve muhtelifu suverihî ve ahkâmuhu", *MMFİ* 12/2 (2000), 189-190.

¹⁵ Nihat Dalgın, *Gündemdeki Tartışmalı Dini Konular 2 (Ticaret Hayatımız)* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2021), 314.

¹⁶ Dalgın, *Gündemdeki Tartışmalı Dini Konular 2*, 315.

Bir kimse, hayvanları olan birine; “yarın hayvanlarını hazırla. Birlikte yolculuğa çıkacağız. Ancak ben yolculuktan vazgeçersem sana 100 dirhem vereceğim” dedi ve hayvan sahibiyle bir sözleşme yaptı. Hayvanların sahibi gerekli hazırlıkları yaptı. Ancak hayvanların hazırlanmasını isteyen taraf ertesi gün yolculuktan vazgeçti. Bu hadise Kâdî Şüreyh’e (ö. 80/699) arz edilince, o sözleşmede belirtilen cezanın ödenmesi yönünde karar vermiş ve gerekçe olarak şöyle söylemiştir: “Her kim herhangi bir tehdit altında olmaksızın isteyerek kendi aleyhinde bir şeyi şart koşsa, o kimse o şartı yerine getirmek zorundadır.”¹⁷

Heyet-i Kibari’l-Ulema’nın (Yüksek Alimler Heyeti) ve İslam Fıkıh Akademisi’nin (Riyad, 2000) 109 sayılı kararı, iş ve hizmet sözleşmelerine mali ceza şartının eklenebileceği yönündedir.¹⁸ Vehbe ez-Zühaylî’ye göre ise, bu tür sözleşmelere mali ceza şartının eklenebilmesi için, zarar fiili ve maddi olmalıdır ve mahrum kalınan kâr da kesin olmalıdır.¹⁹

2.2.2.2. İş ve Hizmet Sözleşmelerinde Mali Cezanın Sadece Yükümlülüklerin İhlali Durumunda Talep Edilebileceği Görüşü

Abdülkerim Ahmed İrşîd, Hasan el-Cevâhirî, Refik Yûnus el-Mısırî ve Şefik Acem gibi bazı muasır İslam hukuku araştırmacılarına göre, iş ve hizmet sözleşmelerinde mali ceza, sadece sözleşmenin yükümlülüklerinin hiç yerine getirilmemesi durumunda talep edilebilir. Yükümlülük geç de olsa yerine getirilirse mali ceza uygulanmaz. Bu yaklaşım, her borcun bir yükümlülük olduğu, ancak her yükümlülüğün borç (deyn) olmadığı düşüncesine dayanır. Dolayısıyla, bir işin gecikmeli de olsa yerine getirilmesine rağmen mali bir bedel istenilmesi, karşılıksız bir fazlalık istemek anlamına gelir. Bu tür bir gelir, faizli işlemde elde edilen gelire benzediği için haramdır.²⁰

Bu görüşe bakıldığında, iş ve hizmet sözleşmelerinde yükümlülüklerin hiç yerine getirilmemesi durumuna bir çözüm getirilirken yükümlülüklerin zamanında yerine getirilmemesi sebebiyle yaşanan mağduriyete çözüm getirilmediği görülür. Oysaki insanlar yükümlülüklerin vadesinde yerine getirilmemesi sebebiyle de zarara uğrayabilir.

2.2.3. Para Borcu Sözleşmelerinde Mali Ceza Uygulaması

Para borcu sözleşmelerinde borcun ödenmemesi ya da geciktirilmesi durumunda borçludan ek bir mali ceza alınması meselesi hususunda fukahâ arasında farklı görüşler mevcuttur. Bu görüşler, “gecikme sebebiyle alınan mali cezanın câiz olmadığı görüşü” ve

¹⁷ Ebû Muhammed Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed Bedrûddîn el-Aynî , ‘*Umdetü’l-kârî fî şerhi Şaḥîḥi’l-Buḥârî* (Beyrut: Dâru’l Kütûbi’l İlmiyye, 2001), 14/27.

¹⁸ Yemenî, *eş-Şartü’l-cezâi*, 216, 217.

¹⁹ Vehbe Zühaylî, *Kazâya’l-fıkh ve’l-fikri’l-muâsır* (Dımaşk: Darü’l-Fikr, 2006), 219, 220.

²⁰ Yemenî, *eş-Şartü’l-cezâi*, 223.

“gecikme sebebiyle alınan mali cezanın câiz olduğu görüşü” başlıkları altında ele alınacaktır.

2.2.4. Gecikme Sebebiyle Alınan Mali Cezanın Câiz Olmadığı Görüşü

Günümüz fukahâsının bir kısmı, para borçlarının geciktirilmesi sebebiyle borçludan mali bir ceza alınmasını, nesfe ribâsına benzemesinden dolayı câiz görmemektedir.²¹ Bu konuda ileri sürülen görüşlerin bazıları şöyledir:

- Seyyid Abdullâh'ın görüşü: Ona göre, alacaklı borcun vadesinde ödenmesi amacıyla borçludan kefil veya rehin talep edilebilir. Borç ödenmediği takdirde alacak, kefiliden ya da rehin olarak bırakılan mal satılarak tahsil edilebilir. Ayrıca, borçlu kimse ikrâh yoluyla borcunu ödemeye zorlanabilir. Borçlu, borcunu vadesinde ödemediğinde ikrâh yoluyla ödeme yapmaya mecbur bırakılacağını bildiği için, ödeme konusunda gevşeklik göstermeyecektir. Bu durumda borçludan mali bir cezanın talep edilmesine gerek kalmamaktadır. Gecikme sebebiyle mali bir cezanın talep edilmesi ise, borcun artırılması anlamına gelir. Borcun artırılma eylemine de câhiliye ribâsı denir. Bu da haramdır.²²

- Muhammed ez-Zühaylî'nin görüşü: Ona göre, fukahânın çoğunluğu, para borçlarının vadesinde ödenmemesi durumunda, borçludan mali bir bedel talep edilmesini, nesfe ribâsına benzemesi sebebiyle câiz görmemiştir. Talep edilen bedelin nakit cinsinden olup olmaması arasında da bir fark yoktur.²³

İslâm Fıkıh Akademisinin,²⁴ İlmi Araştırmalar ve İfta Komisyonu'nun görüşleri ve Dubai İftâ Dairesi'nin kararları, para borçlarında gecikme sebebiyle alınan mali ceza bedelinin ribâ olduğu yönündedir.²⁵

2.2.5. Gecikme Sebebiyle Alınan Mali Cezanın Câiz Olduğu Görüşü

Günümüz fukahâsının çoğunluğu, gücü yetmesine rağmen kasıtlı olarak borcunu ödemeyi geciktiren kişiye mali bir ceza uygulanabileceği görüşünü benimsemiştir. Ancak bu cezanın nasıl uygulanacağı konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bu görüşler aşağıdaki başlıklarda incelenecektir.

2.2.6. Zararın Tazminine Yönelik Mali Ceza

Sözleşmelerin yükümlülüklerinin vadesinde yerine getirilmemesi, sözleşmenin karşı tarafının çoğu zaman maddi zarara uğramasına yol açar. Bu sebeple, sözleşme yapılırken sabit bir “gecikme cezası” belirlemenin câiz olmadığını düşünen bazı fukahâ, gecikme sonunda ortaya çıkan gerçek zararın tazmin ettirilmesini câiz görmüşlerdir.²⁶

²¹ Ayyad b Assaf b Mukbil el-Anzî, *eş-Şurûtu't-ta'vîziyye fi'l-muâmelâti'l-mâlîyye* (Riyad: Dâru Künûzi İşbilyâ (Künûzu İşbilyâ), 2009), 1/384; Mahmûd Abdülkerim Ahmed İrşîd, *eş-Şamil fi muamelati ve ameliyyati'l-mesarifî'l-İslâmiyye* (Amman: Dârü'n-Nefâis, 2001), 385.

²² Muhammed ez-Zühaylî, *Mevsûatu kazâyâ islamiyye muâsıra* (Dimaşk: Dârü'l-Mektebi, 2009), 5/92-104.

²³ Zühaylî, *Mevsûatu kazâyâ islamiyye muâsıra*, 5/99,101,116.

²⁴ Komisyon, *Mecelletü Mecma'i'l-fikhi'l-İslâmî*, 12/462-572.

²⁵ Komisyon, *Mecelletü Mecma'i'l-fikhi'l-İslâmî*, 12/462-572.

²⁶ Dalgın, *Gündemdeki Tartışmalı Dini Konular 2*, 321-322.

Bu görüşü benimseyen muasır alimlerin bazıları ve onların dayandığı temel görüşler şu şekilde özetlenebilir:

- Muhammed eş-Şehhât el-Cündî'ye göre; sözleşmenin ihlali durumunda ihlali yapan taraf için sözleşmelere, zararın tazmin ettirileceğine dair bir şartın eklenmesi meşru bir şarttır. Sözleşme öncesi taraflar böyle bir şart belirlememiş olsa bile, borçlu alacaklının maruz kaldığı fiili zararları tazmin etmekle yükümlü tutulur. Ancak, borçludan alacaklının mahrum kaldığı kâr tazmin etmesi istenemez. Böyle bir kârın tazminin talep edilmesi bâtil yolla zimmete mal geçirmek anlamına gelir. Bu da haramdır.²⁷

- Sıddîk Muhammed Emîn ed-Darîr'e göre; bankaların, borcunu vadesinde ödemeyen müşterilerinden gecikme sebebiyle aldığı mali ceza câhiliye ribâsıdır. Ancak, bankalar gecikme sebebiyle uğradığı zararı müşterisine tazmin ettirebilir. Bankanın zararını tazmin ettirebilmesi için zararın fiili ve maddi olması, müşterinin de zararı tazmin edebilecek güce sahip olması gerekir. Tazminat bedelinin adil bir şekilde hesaplanması, müşterinin ödeme yapmadığı süre içerisinde bankanın sahip olduğu gerçek kâr miktarının esas alınması şeklinde gerçekleştirilir. Böylece hem bankanın mağduriyeti giderilmiş hem de haksız yolla gelir elde edilmesinin önüne geçilmiş olunur.²⁸

- Halil Günenç'e göre; ödeme gücü bulunan borçlunun, borcunu vadesinde ödememesi sebebiyle alacaklının uğrayacağı zararı tazmin etmesi câizdir. Bu durum, faizden farklıdır. Çünkü faiz, kişinin, verdiğinden daha fazlasının kendisine geri iade edilmesi şartıyla ihtiyaç sahiplerine borç vermesidir. Oysa gecikme tazminatı, maruz kalınan zararın giderilmesi sebebiyle alınan bir bedeldir.²⁹

- Hamdi Döndüren³⁰, Ali Bardakoğlu, Abdülvahhab Öztürk,³¹ Vehbe ez-Zühaylî gibi alimler de zararın tazmin ettirilmesi amacıyla mali ceza alınabileceği görüşündedir. Vehbe ez-Zühaylî, borcun tahsil edilebilmesi için açılan dava masraflarının da zarar kapsamına dahil edilebileceğini söylemiştir.³² AAOIFI'nin 3. standardı da bu şekildedir.³³ İslâm Fıkhi Akademisi³⁴, İfta Komisyonu ve İlmi Araştırmalar Komisyonu ve el-Mecmau'l-fıkhiyyü'l-İslâmi de zararın tazmini amacıyla mali ceza alınabileceği

²⁷ Muhammed eş-Şehhât el-Cündî, *Dâmânü'l-akd ve'l-mes'ûliyyetü'l-akdiyye fi's- şer'ati'l-islâmiyye* (Kahire: Dâru'n-Nehda'l Arabiyye, 1990), 224, 228-230.

²⁸ Sıddîk Muhammed Emîn ed-Darîr, "el-İttifâku 'alâ ilzâmi'l-medîni'l-mûsiri bi te'vîdı darari'l-mümâtale", *Mecelletü Câmîati el-Melik Abdilazîz mehadî iktisâdî'l-islâmî*, 3/1 (1991), 61-62.

²⁹ Halil Günenç, *Mevsuatü'l-fıkhiyyetü'l-müeyyere* (İstanbul: Seha Neşriyat, 1992), 2/158, 177-178, 393-396.

³⁰ Hamdi Döndüren, "İslâm'da Para-Kredi, Faiz ve Enflasyon İlişkileri", *İslâmi Araştırmalar Dergisi* 3 (Ocak 1987), 68.

³¹ Abdülvahhab Öztürk vd., *İslamda Emek ve İşçi-İşveren Münasebetleri* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 1986), 208-208.

³² Vehbe ez-Zühaylî, *el-Muamelâtü'l-mâliyye el-muâsıra* (Dımaşk: Dâru'l-Fikr, 2006), 173-181.

³³ AAOIFI, *Faizsiz Finans Standartları* (İstanbul: TKBB Yayınları, 2024), 83.

³⁴ Komisyon, *Mecelletü Mecma'i'l-fıkhi'l-İslâmî*, 12/462-572.

yönünden görüş bildirmiştir. Ancak el-Mecmau'l-fıkhiyyü'l-İslâmi, daha sonra zararın tazmini amacıyla alınan mali cezanın câiz olmadığını görüşünü benimsemiştir.³⁵

2.2.7. Mahrum Kalınan Kârın (Menfaatin) Tazminine Yönelik Mali Ceza

Borcun vadesinde ödenmemesi durumunda borçluya uygulanacak yaptırımlar hakkında öne sürülen diğer görüş, muhtemel kârın tazmin edilmesidir. Bu mesele, genellikle menfaatin tazmini çerçevesinde ele alınmıştır. Bu sebeple öncelikle menfaat kavramına ve daha sonra menfaatin tazmini konusunda klasik kaynaklarda ileri sürülen görüşlere yer verilecektir. Ardından, bu konunun para borçları meselesinde nasıl işlendiğine değinilecektir.

Menfaat sözlükte, “fayda, yarar, hayır, kişiyi iyiye ulaştıran şey” anlamlarına gelir.³⁶ Menfaat terim olarak ise “evde oturmak, hayvana binmek gibi bir aynın kullanılmasıyla ortaya çıkan fayda” şeklinde tanımlanır.³⁷

Klasik fıkıhta menfaatin tazmin edilmesi konusu, gasp ve itlâf (telef etme) konuları bağlamında ele alınmıştır. Hanefi mezhebinde menfaatin tazmini konusunda, farklı dönemlerde üç ayrı görüş benimsenmiştir.³⁸ Erken dönem Hanefî fukahâsına göre, menfaatler tazmin edilemez. Onlara göre mal ayn (maddi varlık) ve menfaatten (arazdan) oluşur. Ayn, bir malın cevheri yani maddî varlığıdır. Araz ise, cevherin kullanılmasıyla ortaya çıkan, renk ve tat gibi soyut özelliklerdir. Dolayısıyla menfaatler aynın kullanıldığı süre içerisinde var olabilen ikincil özelliklerdir. Aynın kullanılmadığı süre içerisinde de ma'dûm hükmündedirler. Ayn sahibi, ma'dûm hükmünde olan menfaatler üzerinde zilyetliğe sahip değildir. Bu sebeple menfaatler mal değildir, gaspı mümkün değildir ve tazmin edilemezler.³⁹ Menfaatin tazmin edilmemesi, pratik hayatta birtakım zorlukların yaşanmasına sebep olunca, daha sonraki dönemlerde bu konuda birtakım istisnalar getirilmiştir. İstisna getirilen mallar; kiralınmaya hazır mallar (mu'addün li'l-istiğlâl), vakıf malları ve yetime ait mallardır.⁴⁰

Buna göre bu mallar gasp edildiğinde, menfaatleri de tazmin edilir.⁴¹ Son dönemlerde ise, menfaatlerin mal olduğu ve bu sebeple tazmine konu olacağı görüşü benimsenmiştir.⁴²

³⁵ Zühaylî, *Mevsûatu kazâyâ islamiyye muâsıra*, 5/126.

³⁶ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 8/358-359; Ebû't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muhtâr* (Kahire: Dâru'l Hadis, 2008), 1637.

³⁷ Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh ez-Zerkeşî, *el-Mensûr fî'l-kavâ'id* (Kuveyt: eş-Şuunü'l İslâmiyye, 1982), 3/230; Ali Haydar Efendi, *Dürrü'l-hükkâm şerhu Mecelleti'l-ahkâm* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003), 1/115.

³⁸ Yunus Araz, “Katılım Bankalarında Geri Ödenmeyen Borç İşlemlerinde Cezâî Şart mı Yoksa Muhtemel Kârın (Menfaatin) Tazmini mi?”, *Tevilat Dergisi* 4/1 (2023), 259.

³⁹ Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî, *el-Mebsût*, (Lübnan: Dâru'l-Marife, 1431), 11/78-79.

⁴⁰ İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr*, 6/206.

⁴¹ Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî ed-Dımaşkî İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994), 9/298-299.

⁴² Araz, “Katılım Bankalarında Geri Ödenmeyen Borç İşlemleri”, 261-262.

Şâfiî mezhebine göre, menfaatler ayn gibi bir maldır ve bu nedenle tazmine de konu olurlar.⁴³ Ancak bu kural, sadece kiralanabilen ve karşılığında ücret alınabilen mallar için geçerlidir. Yiyecek ve para gibi kiralanması mümkün olmayan mallarda ise, menfaat tazmini söz konusu olmaz. Bu tür mallar telef edildiklerinde yalnızca aynî olarak tazmin edilirler.⁴⁴ Hanbelîler de menfaatin tazmini konusunda Şâfiî fukahâsıyla aynı görüşü benimsemiştir.⁴⁵ Şâfiî ve Hanbelîlerle benzer görüşü benimseyen Mâlikîler de menfaatleri mal olarak kabul etmiş ve menfaatlerin tazmine konu olacağını söylemişlerdir. Ancak, Malikîler onlardan farklı olarak, menfaatin tazmine konu olabilmesi için menfaatlerin gerçekten meydana gelmiş olmasını şart koşarlar.⁴⁶ Gasp edilen paranın menfaatinin tazmini meselesine gelince, Mâlikîlere göre, gaspçı hem gasp ettiği parayı hem de paranın sahibi ticaretle uğraşan biriye onun ticaret yaparak elde edeceği en düşük kâr miktarını da tazmin etmelidir.⁴⁷

Görüldüğü üzere, klasik fıkıhta gasp edilen malların veya paranın getireceği muhtemel kârın tazmini meseleleri, para borçlarından kaynaklanan menfaatlerin tazminin meselesiyle ilişkili değildir.

Mustafa Ahmed ez-Zerkâ ise, klasik fıkıhta para borçlarında kârın tazmini meselesinin yer almamasına dair üç sebep ileri sürmüştür. Birincisi, bu meselenin o dönemlerde günümüzdeki kadar önemli bir yere sahip olmamasıdır. İkincisi, alacağını alamayan alacaklının meseleyi mahkemeye taşıması neticesinde davanın hızlıca ve tarafların memnun kalacağı şekilde çözüme kavuşturulmasıdır. Üçüncü ve en önemli sebep ise, ribâya (faize) düşme endişesidir.⁴⁸ Bu sebepler arasında üçüncü sebebin daha isabetli olduğu kanaatindeyiz. Çünkü alacağını vadesinde teslim almaması başka bir ticari işlem yapamayan bir tüccarın, bu durumdan elde edebileceği kârdan mahrum kalması hiçbir dönemde göz ardı edilemez. Ayrıca, mahkeme kararlarının hızlıca sonuçlanması, tarafların her zaman adil bir kararla karşılaştığı anlamına gelmez.

Günümüz fukahâsının bir kısmı ise, borcun gecikmesi nedeniyle alacaklının uğrayacağı zararının yanı sıra alacaklının geciktirilen bu parayla elde edebileceği muhtemel kârın da tazmin ettirilmesi gerektiğini savunur. Bu görüşü benimseyenler

⁴³ Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, thk. Mahmud Matraci (Beyrut: Dâru'l Fikir, 1994), 8/447-448; Ebû İshâk Cemâlüddîn İbrâhîm b. Alî b. Yûsuf eş-Şîrâzî, *el-Mühezzebe fî fıkhi'l-İmâm eş-Şâfiî* (Kahire: Mustafa el-Babî el-Halebi, 1959), 1/375; Ebü'l-Meâlî Rûknüddîn Abdülmelik b. Abdillâh el-Cüveynî, *Nihâyetü'l-maṭlab fî dirâyeti'l-mezheb*, thk. Abdülazim Mahmud ed-Dib (Beyrut: Darü'l-Minhac, 2007), 7/173.

⁴⁴ Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 8/450; Cüveynî, *Nihâyetü'l-maṭlab*, 7/196.

⁴⁵ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed ez-Zerkeşî, Şerhu'z-Zerkeşî 'alâ Muhtaşari'l-Hıraḳî (Riyad: Mektebetü'l-Ubeykan, 1993), 4/171; Ebû Bekr Takıyyüddîn Muhammed b. Ahmed b. Abdilaziz el-Fütûhî İbn Neccâr, *Muntehe'l-irâdât* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1999), 3/195; Mansûr b. Yûnus b. Salâhiddîn el-Buhûtî, *Keşşâfü'l-kınâ' 'an metni'l-İknâ'* (Riyad: Mektebetü'l-Hadis, 1968.), 4/87.

⁴⁶ Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. İdrîs Karâfi, *ez-Zahîre*, thk. Muhammed Hacci (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1994), 8/281-282.

⁴⁷ Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Ömer et-Temîmî es-Sıkkî el-Mâzerî, *Şerhu't-Telkîn*, thk. Muhammed Muhtar es-Selami (Tunus: Darü'l-Garbi'l-İslami, 2008), 3/ 95-96; Ebü'l-Kâsım b. İsâ b. Nâcî et-Tenûhî el-Kayrevânî İbn Nâcî, *et-Tenûhî 'alâ Mutunî'r-Risâle*, thk. Ahmed Ferîd el-Mezîdî (b.y.: y.y., 2007), 2/278.

⁴⁸ Zerkâ, "Hel Yükbêlu Şeran el-Hükmü", 104-105.

arasında Semîr Abâza, Sıddîk Muhammed Emîn ed-Darîr, Mustafa Ahmed ez-Zerkâ, Nihat Dalgın ve Abdullah el-Menî' gibi isimler yer alır. Bu isimlerin görüşleri şöyledir:

- Semîr Abâza'ya göre; alacaklı, geciken borç nedeniyle hem uğradığı zararın hem de elde edemediği kârın tazmin edilmesini talep edebilir. Ancak, tazminat miktarı önceden belirlenmemeli, bilirkişiler tarafından tespit edilmelidir. Ayrıca, taraflar sözleşmeye ekleyecekleri bir maddeyle tazminat miktarının belirlenmesi yetkisini hakeme ya da başka bir kuruma devredebilir. Önemli olan, bu sürecin faiz şüphesi oluşturmadan yürütülmesidir.⁴⁹

- Sıddîk Muhammed Emîn ed-Darîr'e göre; ödeme gücü olmasına rağmen borcunu kasten geciktiren bir kişinin, bu gecikme nedeniyle alacaklının hem zararının hem mahrum kaldığı kârın tazmin etmesini öngören bir maddenin sözleşmelere eklenmesi sahîh bir şarttır.⁵⁰

- Mustafa Ahmed ez-Zerkâ'ya göre; borcunu geciktiren kişi, alacaklının hem zararını hem de elde edemediği kârı tazmin etmelidir. Muhtemel kârın miktarı, faiz şüphesi doğurmaması için mahkemece belirlenmelidir. Ödeme gücü olmasına rağmen borcun geciktirilmesi eylemi de gasp eylemiyle eşdeğerdir.⁵¹ ez-Zerkâ, borcun geciktirilmesinin gasp eylemiyle eşdeğer olduğu görüşünü 23-25 Eylül 1985 tarihinde Al Baraka Grubu'nun düzenlediği 3. İslam İktisadı Kongresi'nde de sunmuştur. Kongreye katılanların büyük bir kısmı, bu görüşü desteklemiştir. Destekleyenler arasında Zekerîyya el-Birr, Hasan Abdullah el-Emin ve Muhammed et-Tayyib en-Neccâr gibi isimler yer alır. Ancak Abdülaziz Bayındır, Abdussettar Ebû Guddeh ve Abdulvehhab Ebû Süleyman gibi bazı katılımcılar bu görüşü kabul etmemiştir.⁵²

Borcunu geciktiren kişinin gaspçıya benzetilmesine karşı çıkan Abdülaziz Bayındır, bu görüşün Şâfiî ve Hanbelî mezheplerinin, gasp edilen malların menfaatinin tazminine dair görüşlerine dayandırıldığını, oysa bu mezheplerin gasp edilen ve tazmin ettirilecek malların, kiralanabilir ve tüketilmeyen mallar olması gerektiğini şart koştuklarını söyler. Bu nedenle, borcunu vadesinde ödemeyen kişinin gâsıb olarak görülmesi yönündeki kararın, Şâfiî ve Hanbelî mezheplerinin görüşlerine dayandırılması fikrini kabul etmemiştir. Bayındır'a göre, gasp edilen mallar telef edildiklerinde borca dönüşürler. Bu durumda gaspçı mal sahibine karşı borçlu konuma düşer. Oysa borç, kiralanmaz. Çünkü borcun kiraya verilmesi faizdir.⁵³

- Nihat Dalgın'a göre; ödeme gücü olmasına rağmen borcunu vadesinde ödemeyen kişilere uygulanan mali ceza faiz değildir. Gecikme bedelinin miktarı kanun tarafından belirlenmişse alacaklı bu bedeli talep edebilir. Ancak gecikme bedeli sözleşmeyi yapan taraflar tarafından belirlenmişse bu durumda gecikme bedelinin miktarı alacaklının

⁴⁹ Rahmi Yaran, *İslam Hukukunda Borçlunun ve Alacaklının Temerrüdü* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1994), 151.

⁵⁰ Darîr, "el-İttifâku 'alâ ilzâmi'l-medîni'l-mûsiri", 62-63.

⁵¹ Zerkâ, "Hel Yükbêlu Şeran el-Hükmü", 89-97.

⁵² Abdülaziz Bayındır, *Ticaret ve Faiz* (İstanbul: Süleymaniye Vakfı Yayınları, 2010), 290-291.

⁵³ Bayındır, *Ticaret ve Faiz*, 291-292.

ticaretle uğraşan bir kimse olup olmamasına göre farklılık gösterir. Eğer alacaklı ticaretle uğraşıyorsa, mahrum kalınan kâr miktarının tespiti için bir bilirkişi görevlendirilir. Borçlu da tespit edilen miktarı öder. Eğer alacaklı ticaretle uğraşmıyorsa, mahkeme kamu düzenini bozduğu için borçluya ta'zir cezası olarak para cezası verebilir.⁵⁴

- Abdullah el-Meni'ye göre; imkânı bulunmasına rağmen borcunu vadesinde ödemeyerek alacaklıyı zarara uğratan kişiye karşı, alacaklı bu durumu önlemek amacıyla sözleşmeye, mahrum kalınan kârın tazminine dair cezâî bir şart ekleyebilir. Meni', bu görüşünü hem naslara hem de Suudi Arabistan Yüksek İlim Adamları Kurulu'nun 1974 yılında aldığı karara dayandırır.⁵⁵ Meni' görüşünü temellendirmek amacıyla naslardan deliller öne sürer. Onun delil olarak ileri sürdüğü âyet; "Ey iman edenler! Sözleşmelerinizin gereklerini yerine getiriniz."⁵⁶ âyetiyken delil olarak ileri sürdüğü hadis şöyledir:

Amr b. Avf el Müzenî (r.a.)'nin aktardığına göre, Rasûlullah (s.a.v.) şöyle söyledi:

*"Müslümanlar ileri sürdükleri şartlara bağlıdır. Helâli haram, haramı helâl kılan şartlar geçersizdir."*⁵⁷

Ayrıca, el-Meni' vadesinde borcunu ödemeyen borçluya maddi bir ceza ödettilmesinin hem alacaklı için daha faydalı olduğunu hem suçun tekrar işlenmesine engel olduğunu hem de böyle bir cezanın hukuka saygınlığı artırdığını belirtir.⁵⁸

Abdullah el-Meni'nin görüşünü temellendirirken esas aldığı Suudi Arabistan Büyük İlim Adamları Kurulu'nun verdiği karar şu şekildedir:

"Sözleşmelerde kararlaştırılan cezâî şart uygulaması doğru ve makuldür. Sorumluluğun yerine getirilmesine engel olan meşru bir özür söz konusu olmadığı takdirde bu şartın yerine getirilmesi gerekir. Ancak bir özür varsa, bu özür ortadan kalkıncaya kadar şarta tabi olmak gerekli değildir. Cezâî şartın, örfi teamülleri aşacak düzeyde fahiş olması ve şer'i ilkelerin gerektirdiği miktardan uzak olması durumunda adalet ve hakkaniyet ilkeleri göz önünde bulundurularak hareket edilmelidir. Bir ihtilaf durumunda ise, mahkemeye müracaat edilir ve sorun bilirkişi marifetiyle çözülür."⁵⁹

Meni'nin görüşüne itiraz eden Abdülaziz Bayındır'a göre, sıkıntı ve zarar birbirinden farklı durumlardır. Gecikme, alacaklıyı sıkıntıya sokabilir ancak bu durum her zaman bir zarara yol açmaz. Hatta kumarbaza borcunu vadesinde ödemeyen kişi, bu sayede paranın kumarda kaybedilmesini engel olmuş olabilir. Zarar ise, anaparanın azalmasına yol açan bir durumdur, kârın kaybedilmesi değildir. Kâr ticaret sonucunda

⁵⁴ Dalgın, *Gündemdeki Tartışmalı Dini Konular 2*, 344.

⁵⁵ Abdullah b. Süleyman el-Meni', *Buhûs fî'l-iktisâd el-İslâmî* (Beyrut: el-Mektebu'l-İslâmî, 1996), 412-413; Komisyon, *Ebhâs Heyeti Kibari'l-ulamâ* (Riyad: Dâru'z-Zâhim, 2005), 293-296.

⁵⁶ Mâide 5/1.

⁵⁷ Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre et-Tirmizî, *el-Câmi'u's-şâhih*. thk. Beşşar Avvad Ma'ruf (Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1998), "Ahkâm", 17.

⁵⁸ el-Meni', *Buhûs fî'l-iktisâd el-İslâmî*, 292.

⁵⁹ Bayındır, *Ticaret ve Faiz*, 298.

elde edilir. Borç eylemi de alım satım eylemi değildir. Dolayısıyla, borcun gecikmesiyle zararın meydana geldiğini iddia etmek temelsizdir.⁶⁰ Meni'nin, maddi cezanın suçu önlediği ve hukuka saygıyı artırdığı iddiasına karşılık Bayındır, bu durumun ancak verilen cezanın işlenen suça denk olması halinde geçerli olacağını savunur.⁶¹

Bayındır'ın da belirttiği gibi, kâr sadece ticari bir eylem neticesinde sahip olunan bir gelirdir ve kişi bu eylem neticesinde zarara da uğrayabilir.⁶² Dolayısıyla, alacaklının sadece kâr edeceği varsayılarak borçludan gecikme sebebiyle mahrum kalınan kârın tazmin edilmesini talep etmek hem ticaretin doğasına aykırıdır hem de borçluya karşı bir haksızlıktır. Ayrıca, ticaretle uğraşmayan alacaklının muhtemel kârdan mahrum kalması durumundan da bahsedilemez. Böyle bir kişi için kâr tazminatının ödenmesini istemek de haramdır. Bu nedenlerle, Bayındır'ın Meni'nin görüşlerine yönelttiği itirazlar daha isabetli görünmektedir.

2.2.8. Gecikme Bedeli Olarak Alınan Mali Ceza

Sözleşmelere, borçlunun borcunu vadesinde ödenmemesi durumunda alacaklıya belli bir miktarda gecikme cezası ödemesi şartının eklemesi, fukahâ arasında tartışmalı bir konudur. Bu şart, zarar meydana gelsin ya da gelmesin belirlenen bedelin ödenmesini gerektirir.⁶³ Fukahânın çoğunluğuna göre, her ne isimle anılırsa anılsın ortada bir zarar olmamasına rağmen, sadece gecikme nedeniyle borçludan alınan her türlü bedel faiz kabul edilir.⁶⁴ Nitekim câhiliye döneminde kişi, aldığı borcunu vadesinde ödemezse, bu gecikme sebebiyle alacaklıya fazladan bir ödeme yapmak zorundaydı.⁶⁵ Câhiliye dönemindeki bu uygulama, faiz (ribâ) olup, Allah tarafından yasaklanmıştır.⁶⁶

Abdülaziz Bayındır da faizi “borçtan elde edilen gelir⁶⁷ şeklinde tanımlamış ve borcun vadesinde ödenmemesi sebebiyle alınan gecikme bedelinin haram olduğunu belirtmiştir.⁶⁸

Biz de faizin borcun geciktirilmesi sebebiyle elde edilen bir gelir olduğunu gerekçesini göz önünde bulundurduğumuzda, sözleşmelere “gecikme cezası” adı altında mali bir ceza alınacağı maddesinin eklemesinin câiz olmadığı kanaatindeyiz.

⁶⁰ Bayındır, *Ticaret ve Faiz*, 292.

⁶¹ Bayındır, *Ticaret ve Faiz*, 297.

⁶² Kübra Ertürk, “Katılım Bankalarında Uygulanan Murâbaha Sözleşmesinde Riskin Ortaya Çıkışı”, *Kilitbahir Dergisi* 27 (2025), 37.

⁶³ Abdürrezzâk Ahmed es-Senhûrî, *el-Vasîf* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1971), 2/857; Darîr, “eş-Şartu'l-cezâi”, *Mecma'î'l-fıkhi'l-İslâmî*, 2/12 (2000), 12/491-523; Zübeyir Aslan, “İslâm Hukukunda Ta'zîr Kapsamında Mali Cezaların Uygulanması Üzerine Bir İnceleme”, *Tokat İlmiyat Dergisi* 13/1 (30 Haziran 2025), 196-200.

⁶⁴ Yemenî, *eş-Şartü'l-cezâi*, 210-216.

⁶⁵ Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Ahmed el-Kurtubî İbn Rüşd, *Muḥaddimât*, thk. Muhammed Huccî (Lübnan: Dârü'l Garbi'l İslâmî, 1988), 2/8.

⁶⁶ Bakara 2/275.

⁶⁷ Bayındır, *Ticaret ve Faiz*, 38.

⁶⁸ Bayındır, *Ticaret ve Faiz*, 293.

2.2.9. Hayır Kurumlarına Bağışlanması Şartıyla Alınan Mali Ceza

Günümüz fukahâsının bir kısmı, gücü yetmesine rağmen borcunu geciktiren kişilerden mali bir ceza talep edilebileceği ancak alınan mali cezanın alacaklının zimmetine geçirilmemesi, fakirlere ya da hayır kurumlarına verilmesi gerektiği görüşünü benimsemiştir. Bu görüşü benimseyen fukahâ arasında Nihat Dalgın⁶⁹, Muhammed Osman Şubeyr⁷⁰, Muhammed Takî el-Osmânî⁷¹, Vehbe ez-Zühaylî⁷², Muhammed ez-Zühaylî⁷³, Sıddîk Muhammed Emîn ed-Darîr⁷⁴ gibi kişiler bulunur. AAOIFI ve bazı İslâmî finans kuruluşlarının bünyesindeki fetva komiteleri de bu görüştedir.⁷⁵ Bu görüşün temelinde, faize düşme konusundaki hassasiyetten kaynaklanan bir zorunluluk olduğu belirtilir.⁷⁶

Fakirlere ya da hayır kurumlarına verilmek üzere borcunu vadesinde ödemeyen borçludan mali ceza alınabileceği görüşü ise, Mâlikî mezhebinin, sözüne sadık kalmayan ya da sözleşme şartlarını yerine getirmeyen kimselere, hayır maksadıyla başkalarına bir mal verme yükümlülüğünün getirilebileceği yönündeki içtihadına dayandırılır.⁷⁷ Bu görüşü benimseyenlerden Zühaylî ve Darîr meseleyi mesâlih-i mürsele çerçevesinde de değerlendirmiştir. Onlara göre, mali cezanın hayır kurumlarına verilmek amacıyla alınması hem borçlu hem de alacaklı için bir maslahat (kamu yararı) teşkil ettiğinden, bu uygulama ribâ değildir.⁷⁸

Maslahat sözlükte, “fesadın karşıtı, bir şeyin gayesine yönelik bir nitelik taşıması, kişiyi iyiye ve hayra ulaştıran şey” anlamlarına gelir. Maslahatın çoğulu mesâlihtir.⁷⁹ Mesâlih-i mürsele ise, “İslâm’da geçerliliği veya geçersizliği hakkında kesin bir delil bulunmamasına rağmen, hükmünün kendisine tesis edilmesinde insanlara fayda sağlayan ya da onlardan bir zararı defeden durumları” ifade eder.⁸⁰

Bayındır ise, borcunu vadesinde ödemeyen kişiden mali ceza alınacağına dair sözleşmelere bir madde eklenmesinin mesâlih-i mürsele kapsamında değil, faiz kapsamında değerlendirilmesi gerektiğini söyler. Ona göre, gecikme bedeli borçla ilgili bir konudur ve borçtan elde edilen gelir faizdir. Faiz, vade karşılığında alınır ve gecikme

⁶⁹ Dalgın, *Gündemdeki Tartışmalı Dini Konular* 2, 345.

⁷⁰ İrşîd, *eş-Şamil fî muamelati ve ameliyyat*, 382.

⁷¹ Muhammed Takî Osmânî, *Buhus fî kazâyâ fıkhiyye muasıra* (Dımaşk: Dârü'l-Kalem, 1998), 44-46.

⁷² Zühaylî, *el-Muamelâtü'l-mâliyye el-muâsıra*, 34.

⁷³ Zühaylî, *Mevsûatu kazâyâ islamiyye muâsıra*, 5/103, 104.

⁷⁴ Bayındır, *Ticaret ve Faiz*, 293.

⁷⁵ AAOIFI, *Faizsiz Finans Standartları*, 75, 84.

⁷⁶ Hüseyin Tunc, *Katılım Bankacılığı Felsefesi, Teorisi ve Türkiye Uygulaması* (İstanbul: Nesil Yayınları, 2016), 225.

⁷⁷ Ebû Abdullah Muhammed b. Muhammed er-Ruaynî, *Tahrîru'l-Kelâm fî Mesâ'ili'l-İltizâm*, thk. Abdusselâm Muhammed eş-Şerîf (Beyrut: Dârü'l Garbi'l İslâmî, 1984), 170-171.

⁷⁸ Zühaylî, *Mevsûatu kazâyâ islamiyye muâsıra*, 5/103, 104; Bayındır, *Ticaret ve Faiz*, 293.

⁷⁹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 2/516-517.

⁸⁰ İbrahim Kâfi Dönmez, “Maslahat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/84-85.

bedeli de vadeye karşılık geldiği için bu bedele farklı bir isim vermek, onun faiz olduğu gerçeğini değiştirmez.⁸¹

Bayındır meseleyi zarar ve fayda ilişkisi üzerinden de ele almıştır. Ona göre, kötü ve zararlı görünen şeylerin bile bazen faydalı yönleri olabilir. Borcunu vadesinde ödemeyen kişiden gecikme bedelinin alınması da birtakım yararları içerisinde barındırabilir. Ancak yapılan işlem borçtan elde edilen gelir olması sebebiyle faizdir bu da faydadan çok zarar getiren bir eylemdir.⁸² Ayrıca o, alınan gecikme bedelinin hayır işlerinde kullanılmasının zulmü yok etmeyeceğini, istenilen gecikme bedeli helâl kabul edilseydi, bu bedelin hayır işlerinde harcanması şartı yerine, doğrudan alacaklıya verilmesi gerektiğini söyler ve “Eğer bu bedel haramsa, onun alınmasını nasıl olur da câiz görebilirsiniz?” şeklinde soru sorarak bu görüşe itiraz eder.⁸³

Biz de hayır kurumlarına verilmek şartıyla alınan mali cezanın câiz olmadığı kanaatindeyiz. Zira alınan bedel câiz görülseydi, alacaklının bu bedelden istediği şekilde tasarrufta bulunma hakkına sahip olması gerekirdi.

2.2.10. Mali Ceza Konusunda Yeni Bir Akit Çeşidi Öneren Görüş

Hayreddin Karaman, zamanında ödenmeyen vadeli satışlar için çözüm olarak yeni bir ödeme modeli önermiştir. Bu modele göre, alıcı ve satıcı daha önceden farklı vadelere karşılık gelen farklı fiyatların bulunduğu bir liste üzerinde anlaşır. Bu modele göre, alıcı malı teslim aldıktan sonra ödemeyi hangi vadede yaparsa, sözleşmede o vadeye karşılık gelen bedeli öder. Bu durumda, ödeme tarihi ve ödenecek miktar net olduğundan dolayı taraflar arasında anlaşmazlıklar yaşanmaz. Vadelere göre değişiklik gösteren fiyat farkı, borçluya uygulanan bir ceza değil, “vade farkı” olarak kabul edilmelidir.⁸⁴ Karaman tarafından geliştirilen bu model, günümüzdeki bazı katılım bankalarınca “fırsat maliyetinin telafisi” adı altında uygulanmaktadır. Örnek: Banka müşterisiyle, 24 ay taksit için toplamda 50.000 TL ödeme yapma konusunda anlaşır. Müşteri ödemeyi 24 ayda bitirirse bu bedeli öder. Ancak müşteri ödemeyi 26 ayda yaparsa, önceden belirlenen listeye göre 26. aya denk gelen 51.200 TL’yi bankaya ödemek zorunda kalır.⁸⁵

Karaman’ın görüşüne itiraz eden Bayındır ise, şöyle söyler;

“Hayreddin Karaman tarafından öne sürülen bu görüşte, fiyat kavramı ve borcun ifa edildiği günün kavramı değiştirilmektedir. Bu kavramların değiştirilmesi, satım sözleşmesinin özünü değiştirmek anlamına gelir. Fıkhi açıdan böyle bir şeyin olması mümkün değildir. Vadenin ve fiyatın meçhul olduğu bir ticari yapı da tasavvur edilemez. İşleyiş gereği senet tarihi ödemenin yapılacağı gündür; tarafların üzerinde uzlaştıkları

⁸¹ Bayındır, *Ticaret ve Faiz*, 293-294.

⁸² Bayındır, *Ticaret ve Faiz*, 294-295.

⁸³ Bayındır, *Ticaret ve Faiz*, 300-301.

⁸⁴ Karaman, *Hayatımızdaki İslâm*, 390-391.

⁸⁵ Mustafa Dereci, “İslami Finansta Gecikme Cezası Uygulamaları”, *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi* 15/2 (2020), 9.

liste ise, sadece borcun ifasının geciktirilmesi durumunda devreye girecek faiz miktarını göstermektedir.”⁸⁶

Bayındır’a göre, Hayreddin Karaman’ın önerdiği ödeme yönteminde iki farklı sözleşme yer almaktadır. Bu yöntemlerden birincisi, malın listedeki en düşük fiyat üzerinden satıldığı asıl satım sözleşmesidir. İkincisi ise, borcun zamanında ödenmemesi durumunda ödenecek olan faiz miktarını listeleyen gizli bir faiz sözleşmesidir. Bu sebeple bu ödeme yöntemi câiz değildir.⁸⁷

2.2.11. Suçun Niteliğine Uygun Olacak Şekilde Uygulanan Mali Ceza

Borcunu vadesinde ödemeyen kişiye ceza verilmesi gerektiği görüşünü benimseyen Bayındır, verilecek cezanın suçla orantılı olması gerektiğine vurgu yapmıştır.⁸⁸

Bayındır’ın Allah’ın ceza konusunda uyguladığı metoda dair ile sürdüğü âyetler ise şöyledir:

*“Kim kendisine yapılan kadar ceza (karşılık) verir ve sonra yine saldırıya uğrarsa, ona Allah, mutlaka yardım eder. Şüphesiz Allah, affedici ve bağışlayıcıdır.”*⁸⁹

*“Şayet cezalandırmak isterseniz size ne yapıldıysa onun kadar cezalandırın. Ancak sabrederseniz, sabredenler için bu muhakkak daha iyidir.”*⁹⁰

Bayındır, borcunu geciktiren kişiye ceza verilmesi gerektiği görüşünü, Hz. Peygamber’den nakledilen şu rivayete dayandırır:

*“Ödeme gücü olmasına rağmen borcunu geciktiren kişi ayıplanmayı ve cezayı hak eder.”*⁹¹

Bayındır’a göre zikredilen hadis, ödeme gücü olmasına rağmen borcunu kasten geciktiren kişinin cezalandırılacağını gösterirken, âyetler de cezanın suça uygun olması gerektiğini emreder. Borcunu kasten geciktiren kişi, alacaklının malını geçici bir süre elinde tutarak suç işlemiştir. Bu suça karşılık olarak alacaklının, borçlunun borç miktarı kadar malını borcun ödenmediği süre kadar elinde tutması gerekir. Bu durumda borçlu misliyle cezalandırılmış olur. Örneğin; 1000 lira borcu olan biri, kasıtlı olarak borcunu bir ay geciktirirse alacaklıya 1000 liralık borcuna ek olarak 1000 lira daha ödeyerek toplamda 2000 lira öder. Ödenen ilk 1000 lira borç miktarıdır. İkinci 1000 lira ise, alacaklının parasını bir ay boyunca kullanamamasının bedelidir. Ödeme geciktirilmesi halinde, ek olarak alınan miktar azaltılıp bu bedelden faydalanılan süre uzatılabilir. Örneğin, 1000 liralık borcunu kasıtlı olarak geciktiren kişiden 1100 lira alınır, alacaklı

⁸⁶ Bayındır, *Ticaret ve Faiz*, 302.

⁸⁷ Bayındır, *Ticaret ve Faiz*, 302.

⁸⁸ Bayındır, *Ticaret ve Faiz*, 284-285.

⁸⁹ Hac 22/60; Bayındır, *Ticaret ve Faiz*, 284-285.

⁹⁰ en-Nahl 16/126; Bayındır, *Ticaret ve Faiz*, 284.

⁹¹ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu’fî el-Buhârî, *el-Câmi’u’s-şâhîh*, thk. Muştafa Dîb el-Buğâ (Beyrut: Darü'r-Risaletü'l-Alemiyye, 1994), “İstikrad”, 13; Süleymân b. el-Eş’as b. İshâk es-Sicistânî Ebû Dâvûd, *es-Sünen* (Delhi: el-Matbaatu'l-Ensâriyye, 1905), “Akdiya”, 29; Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb en-Nesâî, *es-Sünen* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001), “Büyü”, 100.

borçlunun ek olarak ödediği 100 lirayı (borcun onda biri) ödemenin yapılmadığı sürenin 10 katı kadar kullanır ve daha sonra bu miktarı sahibine geri verir.⁹²

Bayındır, elektrik, gaz ve vergi gibi borçların vadesinde ödenmemesi durumunda uygulanacak mali cezalarla ilgili de görüş bildirmiştir. Onun bu görüşleri şu şekilde sıralanabilir:

a) Enerji tedarikçilerinin uygulayabileceği mali yaptırım: Enerji şirketleri (doğalgaz, su vb.) borcunu zamanında ödemeyen müşterilerinden gecikme sebebiyle ceza alabilir. Bu şirketlerin işlenen suça uygun olacak şekilde verecekleri ceza şöyle olabilir: Örneğin; bir enerji şirketinin, müşterisiyle yaptığı sözleşmeye aylık %5 cezai şart eklediğini kabul edelim. Müşteri bir aylık borcunu vadesinde ödemediğinde, şirket borcunu %5 fazlalıkla müşteriden tahsil eder. Bu %5'lik fazla miktar, asıl borcun yirmide biri olmasından dolayı şirket bu parayı gecikme süresinin 20 katı boyunca kullanma hakkına sahip olur. Süre sonunda, alınan ilave miktar, müşterinin yeni faturasından düşülmek suretiyle iade edilir. Ancak müşteri artık o şirketten hizmet almıyorsa, bu bedel nakit olarak kendisine geri ödenir.⁹³

b) Vergi borçlarında uygulanabilecek mali ceza: Vaktinde ödenmeyen vergi borçları için kişilere uygulanan ceza miktarı, belirli bir süre devlet kasasında kalır. Alınan bu ceza miktarı, kişinin yeni vergi borçlarından düşülerek kendisine iade edilir. Ancak kişinin vergi yükümlülüğü sona ermişse, devlet aldığı bu parayı uygun sürenin sonunda kişiye nakit olarak geri verir.⁹⁴

Bayındır'a göre, ödemeyi zamanında yapmayanlar, gecikme bedelinin tahsili için yapılan masrafları da karşılamakla yükümlüdür.⁹⁵

Görüldüğü üzere, Bayındır borcunu vadesinde ödemeyen kişilere suç-ceza dengesi çerçevesinde çözüm getirmeye çalışmıştır.

Sonuç

İslam hukukunun temel prensiplerinden birisi, kişilerin birbirlerine maddi ve manevi açıdan zarar vermelerine engel olmaktır. Bu prensip, borç ilişkileri için de geçerlidir. Kasıtlı olarak borcunu vadesinde ödemeyen kişi, alacaklının parasını vadesinde alamamasından kaynaklı olarak maddi ve manevi açıdan zarara uğramasına yol açabilir. Klasik dönem fukahâsı, sözleşme sorumluluklarını kasıtlı olarak ihlal eden kişiye maddi ceza yerine hapis, dövme gibi bir takım maddi olmayan cezalar öngörmüştür. Ancak bu tür cezalar kasıtlı olarak sözleşme sorumluluklarını ihlal eden kimseyi cezalandırmayı ve onda caydırıcı bir etkide bulunmayı amaçlasa da alacaklının maruz kaldığı zararları gidermemektedir. Dolayısıyla bu çözümler borçluyu cezalandırır da alacaklının maruz kaldığı manevi sıkıntıları ve ekonomik kayıpları telafi etmez. Bu nedenle, klasik dönemde öngörülen maddi olmayan cezalar, borcun

⁹² Bayındır, *Ticaret ve Faiz*, 285.

⁹³ Bayındır, *Ticaret ve Faiz*, 285.

⁹⁴ Bayındır, *Ticaret ve Faiz*, 286.

⁹⁵ Bayındır, *Ticaret ve Faiz*, 286-287.

zamanında ödenmemesinden kaynaklanan sorunların çözümü konusunda eksik kalmaktadır. Yaşanan bu soruna çözüm bulmaya çalışan günümüz fukahâsının bir kısmı kasıtlı olarak borcunu vadesinde ödemeyen kişiye mali ceza öngörmüştür. Ancak bu durum da fukahâ arasında mali cezanın meşruiyetine dair tartışmaların başlamasına yol açmıştır.

Fukahânın bir kısmı, borcunu vadesinde ödemeyen kişiden mali bir bedel alınmasını nesîe ribâsına benzetmiş ve sözleşmelere eklenen mali ceza şartını câiz görmemiştir. Fukahânın bir kısmı da mali ceza şartının ilave edilebileceği sözleşmeleri iş ve hizmet sözleşmeleriyle sınırlı tutarken, bir kısmı ise devletin yaptığı sözleşmelerle sınırlı tutmuştur. Sözleşmeyi ihlal eden kişiye bir ceza verilmemesi sözleşmelerin daha çok ihlal edilmesine ve dolayısıyla daha büyük mağduriyetlerin yaşanmasına yol açar. Borçlunun cezalandırılacağı sözleşmelerin iş ve hizmet sözleşmeleriyle sınırlı tutulması para borcu sözleşmelerinin ihlali sebebiyle yaşanan sıkıntılara çözüm getirmemektedir. Sadece devletin yaptığı sözleşmelere çözüm getirilmeye çalışılması da vatandaşların ve bankaların vadesinde ödenmeyen borçlar sebebiyle yaşadıkları mağduriyetleri gidermemektedir.

Tüm sözleşmelere mali ceza şartının eklenebileceği görüşünü benimseyen fukahânın bir kısmı mali cezanın zararın tazmini amacıyla alınabileceği, bir kısmı mahrum kalınan kârın tazmini amacıyla alınabileceği, bir kısmı gecikme bedeli olarak alınabileceği bir kısmı ise hayır kurumlarına bağışlanmak şartıyla alınabileceği yönünde görüş bildirmiştir.

Zararın tazmini amacıyla alınan mali ceza miktarının henüz zarar meydana gelmeden önce belirlenmesi sebebiyle faizden elde edilen gelirden bir farkı yoktur. Mali cezanın mahrum kalınan kârın tazmini amacıyla alınması görüşü ise, her alacaklının ticaretle uğraşan bir kimse olmaması ya da alacaklı tüccar olsa bile borçludan teslim alınan parayla yapılan ticaretten her zaman kâr elde edileceğinin varsayılarak mahrum kalınan kârın tazmin edilmesinin istenmesi ticaretin yapısına aykırı olmasından dolayı isabetli bir görüş değildir. Çünkü yapılan bir eylem kişiye sadece kazanç getiriyorsa bu eylem ticaret değil, ribâ eylemidir. Mali cezanın gecikme bedeli olarak alınması da borçtan elde edilen gelir anlamına gelmesi sebebiyle ribâdır. Mali cezanın fakirlere ya da hayır kurumlarına bağışlanmak amacıyla alınması şartıyla câiz olabileceği görüşünü benimseyenlerin görüşlerine bakıldığında, onların alınan mali ceza bedelinin zimmete geçirilmesini câiz görmedikleri görülür. Oysa alınan bir bedelin hayır işlerinde kullanılmış olması yapılan işlemi meşru hale getirmez. Mali cezanın alınması meşru kabul edilirse alınan bu bedelin zimmete geçirilmesinin yasak olmaması gerekir. Dolayısıyla bu görüş isabetli değildir.

Hayreddin Karaman'ın farklı vadeler için farklı ödeme modeli getirdiği çözüm önerisine bakıldığında ise, vadelere göre değişiklik gösteren bedelin aslında vadeli bir

satıl değil, gecikme bedeli olarak alındığı, gecikmeye sebebiyle alınan bedelin de ribâ olduğu görülür. Bu da haramdır.

Suça uygun ceza verilmesinin gerekliliğine dikkat çeken Abdulaziz Bayındır ise, borcunu vadesinde ödemeyen kişiye ceza olarak; borçlunun, borcuna denk bir malı alacaklısına vermesi ve alacaklının da aldığı bu malı, ödemenin yapılmadığı süre kadar elinde tutması, süre dolduğunda da borçluya geri iade etmesi şeklinde bir öneride bulunmaktadır. Onun bu önerisine bakıldığında, bu önerinin borçlu üzerinde caydırıcı bir etki yaptığı, alacaklının mağduriyetini giderdiği, suç-ceza dengesinin dikkate alınması sebebiyle taraflar arasında adaletin sağlandığı ve ribâyâ sebep olmadığı görülür. Bu sebeple borcunu vadesinde ödemeyen kişiye böyle bir cezanın verilmesinin sözleşmelerin ihlali sebebiyle yaşanan sorunlara fıkıhın genel prensipleri ve adalet ilkesi çerçevesinde somut bir çözüm getirdiği kanaatindeyiz.

Kaynakça

- AAOIFI. *Faizsiz Finans Standartları*. İstanbul: TKBB Yayınları, 2024.
- Anzî, Ayyad b Assaf b Mukbil. *eş-Şurûtu't-ta'vîziyye fi'l-muâmelâti'l-mâliyye*. 2 Cilt. Riyad: Dâru Küñûzi İşbilyâ (Künûzu İşbilyâ), 2009.
- Araz, Yunus. "Katılım Bankalarında Geri Ödenmeyen Borç İşlemlerinde Cezâî Şart mı Yoksa Muhtemel Kârın (Menfaatin) Tazmini mi?" *Tevilat Dergisi* 4/1 (2023), 243-276. <https://doi.org/10.53352/tevilat.1307576>.
- Aslan, Zübeyir. "İslâm Hukukunda Ta'zîr Kapsamında Mali Cezaların Uygulanması Üzerine Bir İnceleme". *Tokat İlmiyat Dergisi* 13/1 (30 Haziran 2025), 183-205. <https://doi.org/10.51450/ilmiyat.1630679>.
- Aynî, Ebû Muhammed Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed Bedrüddîn. *Umdetü'l-kârî fi şerhi Şaḥîḥi'l-Buḥârî*. 25 Cilt. Beyrut: Dâru'l Kütübî'l İlmiyye, 2001.
- Bayındır, Abdulaziz. *Ticaret ve Faiz*. İstanbul: Süleymaniye Vakfı Yayınları, 2010.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî. *el-Câmi'u's-şâḥîḥ*. 7 Cilt. Beyrut: Darü'r-Risaletü'l-Alemiyye, 1994.
- Buhûtî, Mansûr b. Yûnus b. Salâhiddîn. *Keşşâfü'l-kınâ' 'an metni'l-İknâ'*. 6 Cilt. Riyad: Mektebetü'l Hadis, 1968.
- Cündî, Muhammed eş-Şehhât. *Dâmânü'l-akd ve'l-mes'ûliyyetü'l-akdiyye fi ş-şer'i'ati'l-islâmiyye*. Kahire: Dâru'n-Nehda'l Arabiyye, 1990.
- Cüveynî, Ebû'l-Meâlî Rükñüddîn Abdülmelik b. Abdillâh. *Nihâyetü'l-maṭṭlab fi dirâyeti'l-mezheb*. thk. Abdülazim Mahmud ed-Dib. Beyrut: Darü'l-Minhac, 2007.
- Dalgın, Nihat. *Gündemdeki Tartışmalı Dini Konular 2 (Ticaret Hayatımız)*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2021
- Darîr, Sıddîk Muhammed Emîn. "eş-Şartu'l-cezâî". *Mecmau'l-Fıkhi'l-İslâmî*, 2/12 (2000), 47-87.
- Darîr, Sıddîk Muhammed Emîn. "el-İttifâku 'alâ ilzâmi'l-medîni'l-mûsiri bi te'vîdi darari'l-mümâtale". *Mecelletü Câmiati el-Melik Abdilazîz mehadi iktisâdi'l-islâmî* 3/1 (1991).
- Dereci, Mustafa. "İslami Finasta Gecikme Cezası Uygulamaları". *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi* 15/2 (2020), 131-142.

- Döndüren, Hamdi. "İslâm'da Para-Kredi, Faiz ve Enflasyon İlişkileri". *İslâmi Araştırmalar Dergisi* 3 (Ocak 1987), 56-70.
- Dönmez, İbrahim Kâfi. "Maslahat". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 28/79-94. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî. *es-Sünen*. 4 Cilt. Delhi: el-Matbaatu'l-Ensâriyye, 1905.
- Efendi, Ali Haydar. *Dürerü'l-hükkâm şerhu Mecelleti'l-ahkâm*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003.
- Ertürk, Kübra. "Katılım Bankalarında Uygulanan Murâbaha Sözleşmesinde Riskin Ortaya Çıkışı". *Kilitbahir Dergisi* 27 (2025), 34-49. 10.5281/zenodo.17155464.
- Esen, Hüseyin. *İslâm Hukukunda Mâlî Cezalar*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, 1996.
- Ferâhîdî, Ebû Abdîrahmân el-Halîl b. Ahmed b. Amr b. Temîm. *Kitâbü'l-Ayn*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003.
- Feyyûmî, Ebû'l-Abbâs Hatîbüddehşe Ahmed b. Muhammed b. Alî el-Hamevî. *el-Mişbâhu'l-münîr fî ğarîbi's-Şerhi'l-kebîr li'r-Râfi'*. Beyrut: el-Mektebetu Lübnan, 2010.
- Fîrûzâbâdî, bü't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb. *el-Kâmûsü'l-muhtâ*. Beyrut: Dâru'l-Hadis, 2008.
- Güvenç, Halil. *Mevsuatü'l-fıkhiyyeti'l-müeyyere*. 2 Cilt. İstanbul: Seha Neşriyat, 1992.
- Hamedâtî, Şebihenâ Mâulayneyn. "eş-Şartü'l-cezâî ve muhtelifu suverihî ve ahkâmuhu". *MMFİ* 12/2 (2000), 9-45.
- Hamevî, Üsâme. *eş-Şartü'l-cezâî ve sultatü'l-kadi fi ta'dilihi : dirase mukarene fi'l-fıkhi'l-İslami ve'l-kanun*. Dimaşk: Darü'l-Hayr, 1997.
- Hasaneyn, İzzet. *Nazariyyetü'l-amme li'l-cerime beyne's-şeria ve'l-kanûn*. Riyâd: Dâru'l-Ulum, 1984.
- İbn Âbidîn, Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî ed-Dimaşkî. *Reddû'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr*. 10 Cilt. Beyrut : Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd. *es-Sünen*. thk. Adil Mürşid. 5 Cilt. Beyrut: Dâru'r-Risâleti'l Alemiyye, 2009.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî. *Lisân'l-Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 1993.
- İbn Nâcî, Ebû'l-Kâsım b. İsa b. Nâcî et-Tenûhî el-Kayrevânî. *et-Tenûhî 'alâ Mutunî'r-Risâle*. thk. Ahmed Ferîd el-Mezîdî. 2 Cilt. b.y.: y.y., 2007.
- İbn Neccâr, Ebû Bekr Takıyyüddîn Muhammed b. Ahmed b. Abdilazîz el-Fütûhî. *Muntehe'l-irâdât*. 4 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1999.
- İbn Rüşd, Ebû'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Ahmed el-Kurtubî. *Muqaddimât*. thk. Muhammed Huccî. 3 Cilt. Lübnan: Dâru'l Garbi'l İslâmî, 1988.
- İrşîd, Mahmûd Abdülkerim Ahmed. *eş-Şamil fi muamelati ve ameliyyati'l-mesarifi'l-İslâmiyye*. Amman: Dâru'n-Nefâis, 2001.
- Karâfî, Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. İdrîs. *ez-Zahîre*. thk. Muhammed Hacci. 14 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1994.

- Karaman, Hayreddin. *Hayatımızdaki İslâm*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2002.
- Komisyon. *Ebhâs Heyeti Kibari'l- ulamâ*. Riyad: Dâru'z-Zâhim, 2005.
- Komisyon. *Mecelletü Mecma'i'l-fıkhi'l-İslâmî*. 40 Cilt, 1986.
- Mâverdî, Ebû'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb. *el-Hâvi'l-kebîr*. thk. Mahmud Matraci. 22 Cilt. Beyrut: Dâru'l Fikr, 1994.
- Mâzerî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Ömer et-Temîmî es-Sıkkî. *Şerhu't-Telkîn*. thk. Muhammed Muhtar es-Selami. 3 Cilt. Tunus: Darü'l-Garbi'l-İslami, 2008.
- Menî', Abdullah b. Sülayman. *Buhûs fî'l-iktisâd el-İslâmî*. Beyrut: el-Mektebu'l-İslâmî, 1996.
- Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb. *es-Sünen*. 10 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001.
- Osmânî, Muhammed Takî. *Buhûs fî kazâyâ fıkhiyye muasıra*. Dimaşk: Dâru'l-Kalem, 1998.
- Öztürk, Abdülvahhab vd. *İslamda Emek ve İşçi-İşveren Münasebetleri*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 1986.
- Ruaynî, Ebû Abdullah Muhammed b. Muhammed. *Tahrîru'l-Kelâm fî Mesâ'il-l-İltizâm*. thk. Abdusselâm Muhammed eş-Şerîf. Beyrut: Dâru'l Garbi'l İslâmî, 1984.
- Sabri, Muhammed Hafız. *el-Mukârenât ve'l-mukâbelât beyne ahkami'l-murâfeât ve'l-muâmelât ve'l-hudûd fî şeri'l-yehud*. Mısır: Matbaatu'l Hindiyeye, 1902.
- Senhûrî, Abdürrezzâk Ahmed Senhûrî. *el-Vasîf*. 10 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1971.
- Serahsî, Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed. *el-Mebsûf*. 30 Cilt. Lübnan: Dâru'l-Marife, 1431.
- Şîrâzî, Ebû İshâk Cemâlüddîn İbrâhîm b. Alî b. Yûsuf. *el-Mühezzebe fî fıkhi'l-İmâm eş-Şâfi'*. 2 Cilt. Kahire: Mustafa el-Babi el-Halebi, 1959.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b İsa b Sevre es-Sülemi Tirmizî, *el-Câmi'u's-şâhih*. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1996.
- Tunç, Hüseyin. *Katılım Bankacılığı Felsefesi, Teorisi ve Türkiye Uygulaması*. İstanbul: Nesil Yayınları, 2016.
- Yaran, Rahmi. *İslam Hukukunda Borçlunun ve Alacaklının Temerrüdü*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1994.
- Yemenî, Muhammed b Abdülaziz Sa'd. *eş-Şartü'l-cezai ve eseruhu fî'l-ukudi'l-muasıra : dirase fıkhiyye muasıra*. Riyad : Dâru Künu'zi İşbilyâ, 2006.
- Zerkâ, Mustafâ b. Ahmed b. Muhammed. "Hel Yükbêlu Şeran el-Hükmü ala'l-Medîni'l mumâtıl bi't-Taviz". *Mecelletu ebhâsi'l iktisâdi'l islâmî* 2/2 (1405).
- Zerkeşî, Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh. *el-Mensûr fî'l-kavâ'id*. 3 Cilt. Kuveyt: eş-Şuunü'l İslâmiyye, 1982.
- Zerkeşî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed. *Şerhu'z-Zerkeşî 'alâ Muhtaşari'l-Hırakî*. 7 Cilt. Riyad: Mektebetü'l-Ubeykan, 1993.
- Zühaylî, Muhammed. *Mevsûatu kazâyâ islamiyye muâsıra*. Dimaşk: Dâru'l-Mektebi, 2009.
- Zühaylî, Vehbe. *Kazâyâ'l-fikh ve'l-fikri'l-muâsır*. Dimaşk: Darü'l-Fikr, 2006.
- Zühaylî, Vehbe. *el-Muamelâtü'l-mâliyye el-muâsıra*. Dimaşk: Dâru'l-Fikr, 3. Basım, 2006.